

УДК [070.1:327.39(=161.1):323.1](477)“19”

СПЕЦИФІКА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Божена Кецмур

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: bozhenamur@gmail.com*

У статті здійснено спробу дослідити специфіку журналістського розслідування у сучасній пресі на прикладах публікацій у газетах України та Польщі. Зокрема, проаналізовано стилістичні прийоми та жанрові форми викривальних розслідувань.

Ключові слова: журналістське розслідування, друковані ЗМІ, жанрова форма, інтерв'ю, стилістичні прийоми.

Журналістське розслідування – особливий жанр, який водночас є складним та найефективнішим методом роботи ЗМІ в подоланні актуальних проблем суспільства – корупції, зловживань чиновників, злочинності, інших порушень законодавства, які деформують політичний, господарський та суспільний порядок. На думку відомого американського журналіста і дослідника преси Джона Уллмена, найкраще визначення терміну «розслідування» дав колишній редактор газети «Ньюсдей» Роберт Грін: «Це журналістський матеріал, побудований, як правило, на власній роботі й ініціативі журналіста, на важливу тему, яку окремі особи та організації хотіли б залишити в таємниці. Існують такі три основні елементи: журналіст проводить розслідування, яке не проводить хтось інший; тема матеріалу надзвичайно важлива для читача або телеглядача; інші намагаються приховати порушені у розслідуванні факти від громадськості» [4].

Кожний якісний текст, який публікується в результаті довготривалого процесу розслідування, є реалізацією суспільної місії ЗМІ. Журналіст-розслідувач публічно викриває шкідливі для суспільства дії та ініціює дискусії на тему можливих позитивних перетворень. У сучасних умовах суспільство очікує від журналістів не стільки констатації фактів у вигляді коротких інформаційних повідомлень, скільки встановлення причин проблеми та прогнозування можливих шляхів її вирішення. Тому працівник ЗМІ, який проводить розслідування, має відчувати велику відповідальність щодо достовірності поданих фактів, інформації, джерел, має бути надзвичайно ретельним та об'єктивним.

Як зазначає польська дослідниця журналістики Ольга Курек, «поняття розслідувальної журналістики впровадив у 1906 році Лінкольн Стеффенс. Перше товариство інвестигейторів засновано у 1977 році під впливом захоплення від Вотергейтського скандалу» [6]. Політичний скандал у США 1972–1974 рр., що закінчився відставкою президента країни Річарда Ніксона, був би неможливий без журналістів газети «The

Washington Post» Боба Вудворда та Карла Бернстайна. Саме вони опублікували приховані від громадськості матеріали справи «Вотергейтського скандалу», що і призвело до процедури імпічменту, адже Річарда Ніксона було викрито адміністрацію президента США в незаконних діях щодо політичних опонентів. Цикл публікацій цієї історії тривав два роки. Все розпочиналось з опису кримінального інциденту, а перетворилося на викриття системної боротьби влади із політичними суперниками. Після такого викриття американська преса почала реально претендувати на роль «четвертої влади» у США. Американський дослідник Семуель Хантінгтон з цього приводу зазначив: «У двох найдраматичніших внутрішньополітичних конфліктах (конфліктах, викликаних опублікуванням документів Пентагона й Вотергейтом) засоби масової інформації країни кинули виклик і завдали поразки главі виконавчої влади. Преса, фактично, зіграла провідну роль у тому, що до того часу не вдавалося жодному окремо взятому інституту в американській історії — позбавити свого поста президента, що був вибраний трохи менше двох років тому, домігшись підтримки більшості, що стала одною з найзначніших в американській історії» [8]. Тож саме у пресі було опубліковане одне з найгучніших журналістських розслідувань ХХ століття, яке призвело до зростання популярності цього жанру в мас-медіа різних країн.

Англійський науковець Девід Спарк у книзі «Розслідувальна журналістика: навчання техніці», цитуючи Іана Довелла, редактора «Evening Mail», акцентує увагу на значенні журналістського розслідування для преси: «У боротьбі за новини часто програємо радіо, телебаченню, інтернетові. У цій проблемі єдиним виходом є участь у битвах, які ведуть наші читачі. Якщо вони занепокоєні закриттям школи або фабрики, переживають за забруднення середовища, то ми маємо бути разом з ними. Маючи багато працівників, можемо собі дозволити, щоб дві чи три особи працювали якийсь час над такою справою. Найбільший успіх отримуємо тоді, коли на нашому боці громадська думка» [7]. До того ж, викривальні матеріали є рейтинговими як у пресі, так і на телебаченні, в інтернеті. Якби інвестигейтори не були наполегливими, допитливими, мужніми, то суспільство не дізналося б про багато різних злочинів та афер. Завдяки ЗМІ читачі довідуються про таємні сторони влади. Головне завдання розслідувача – всебічне і докладне дослідження якоїсь маловивченої, закритої або ретельно приховуваної теми, в процесі роботи над якою доводиться долати небажання певних осіб чи структур надати інформацію, що цікавить журналіста.

Накопичення фактажу та його аналіз може тривати до декількох місяців, оскільки розслідування переважно базується на значній кількості джерел інформації:

- особисте спостереження (найчастіше це перший етап розслідування. Ідея написання матеріалу виникає після того, як журналіст зацікавився певною проблемою, а в подальшому він її вивчає та інформує громадськість);
- люди (тема для розслідування також може з'явитися після особистого спілкування журналіста з людьми, крім того, важливо показати погляди для об'єктивності, надати об'єктові критики право на відповіді в матеріалі);
- документи (також один із найважливіших доказів у матеріалі, зокрема для підтвердження авторських суджень та аргументації).

Після безпосереднього ознайомлення з проблемою, збору необхідних фактів для майбутньої аргументації, аналізу отриманої інформації в результаті наполегливої роботи, журналісту необхідно написати текст для преси, сюжет для телебачення чи матеріал для інтернету. Для впливу на аудиторію кожний вид мас-медіа

має свою специфіку відображення дійсності, що впливає на особливості підготовки розслідування для окремого ЗМІ. Зокрема, розслідування на телебачення дозволяє залучити більше методів впливу, ніж у друкованих медіа. Так, телебачення комплексно використовує найбільше рівнів впливу на аудиторію. Працюючи над сюжетом і оприлюднюючи його в ефірі, розслідувач використовує вербальний, звуковий і особливий візуальний (відео) способи відображення дійсності. Натомість специфікою роботи інвестигейтора у друкованому ЗМІ є вплив за допомогою лише вдало написаного тексту з використанням фотоілюстрацій, графічних зображень, тобто поєднанням вербальних та графічних компонентів. У арсеналі розслідувача-газетяра ж вибір шрифту, наявність ілюстрацій, використання кольору, розташування матеріалів. Успіх публікації у пресі однаково залежить від майстерності автора як на етапі збору інформації, так і при написанні тексту журналістського розслідування. Для успішної реалізації задуму в матеріалі розслідувач часто використовує широкий спектр стилістичних прийомів, літературно-публіцистичних засобів. Безпосередня мета – описати проблему настільки вичерпно і доступно, щоб зацікавити широке коло реципієнтів. Прикладом результативно проведеного і цікаво написаного журналістського розслідування є матеріал Інни Ведернікової в газеті «Дзеркало тижня» під назвою «Мертві душі і живі гроші» [1]. Журналістка викриває схеми зловживання чиновниками державних органів у системі надання внутрішньо переміщеними особам пенсій та соціальної допомоги, а саме – надання допомоги так званим мертвим душам для подальшого розподілу цих коштів між співучасниками махінацій. Щодо структури матеріалу, то він великий за обсягом і розділений підзаголовками, які виділяються. Таким чином читачеві легше сприймати інформацію і структурувати її. У першому ж абзаці автор одночасно інформує реципієнта про корупційну схему й апелює до правоохоронних органів, які поки що не розслідують ці факти. Тому журналіст використовує прийом запитання: «Нам ще належить дізнатися багато подробиць про спільний бізнес давніх партнерів обабіч лінії протистояння. На пенсіях, регресах, дитячих, переселенських... Чому таке стало можливим? Хто керує процесами, а хто заплющує очі на мільярдні схеми? Усе це запитання, вичерпні відповіді на які мають дати правоохоронні органи...». Проте далі Ведернікова висуває власні гіпотези, аналізує виникнення проблемного явища, групує факти і надає власні прогнози для боротьби із корупційними схемами чиновників. Автор не голослівна у своїх роздумах, і кожен гіпотезу підтверджує фактажем, а зміст доповнюють фото документів як отриманих офіційних відповідей від органів влади. Як видно із аргументації журналіста, основним методом збору фактів була робота з документами, яка часто супроводжує пошуки інестигейторів. Зокрема, з метою інформування читача про першопричину журналістського розслідування, автор зазначає, що «перш ніж зануритися в надра державного управління проблемами переселенців, ще раз уважно почитала, по суті, перший державний документ, який стосувався регламентації допомоги ВПО» [1].

Ведернікова також показує весь шлях проведеного розслідування, а не тільки наслідки, тим самим залучаючи читачку аудиторію у дослідницький процес. Однією з особливостей цього розслідування щодо махінацій із субсидіями є переважне використання автором даних, які є у відкритому доступі. Наприклад, саме неспівпадіння у статистиці, оприлюдненій на офіційних веб-сайтах Держслужби з надзвичайних ситуацій та Мінсоцполітики, яке побачила журналістка, стало базою

вим доказовим фактом в авторській гіпотезі про те, що чиновники заробляють на переселенцях завдяки певній схемі: «700 тис. переселенців, що становлять різницю в даних, – це саме ті самі люди, які, живучи на окупованих територіях, зареєстровані органами соціального захисту населення як переселенці. І, відповідно, отримують державні соціальні виплати, включно з пенсіями» [1]. Як бачимо, розслідувачу не завжди потрібно витратити багато часу, засобів та методів для збору фактажу. У цьому випадку журналіст знайшла докази у відкритих базах завдяки власній допитливості й аналізу загальнодоступної інформації. Іншим джерелом інформації стали інформаційні запити до державних структур, які, за авторським припущенням, причетні до махінацій. Припускаємо, що Ведернікова обрала саме такий варіант спілкування з представниками органів влади з двох причин: по-перше, тому що часто відповіддю чиновника на пряме запитання по телефону чи про інтерв'ю є «уточню інформацію, надішліть інформзапит, ми відповімо»; по-друге, тому що офіційну відповідь у формі документа можна опублікувати у друкованому ЗМІ як беззаперечний доказ, який може і не потребувати додаткових авторських коментарів. Це також специфіка розслідування у пресі, тому що для телебачення все ж більш прийнятним варіантом отримання інформації є зафіксовані на відео безпосередні коментарі героїв розслідування. Зокрема, автор розслідування публікує у власному матеріалі фото документів-відповідей від Держслужби з надзвичайних ситуацій та від Міністерства соцполітики. Таким чином автор надає можливість читачу побачити відповідь чиновника і самому дійти до необхідних висновків. Такий метод є ефективним засобом впливу на реципієнта, що і є одним із завдань розслідування.

Крім того, окремої уваги стосовно впливу на читача заслуговує і різноманітна лексика автора. Як відомо, тексти ЗМІ часто ілюструють сучасний стан мови, реагуючи на численні зміни мовної дійсності, характерні для суспільства. Виходячи з важливості вдалого заголовку для привернення уваги якомога більшого кола реципієнтів, автор використала відому назву твору Миколи Гоголя «Мертві душі» і додала для більшого розуміння суті матеріалу вислів «живі гроші». Для посилення емоційності Ведернікова використовує і жаргонізми: схеми «замутити», математика «для чайників», Аваков «у темі», реєстрація «липова», СБУ «ща все хутенько порішають і підчистять» та інші. У згаданому розслідуванні використання таких слів виправдане, бо жаргонізми характеризуються високим ступенем експресивності, особливо у вираженні емоційних відтінків, що допомагає встановити додатковий контакт з читачем, зокрема зацікавити його незвичайним для мови друкованих ЗМІ формулюванням. Також додаткового емоційного забарвлення в матеріалі надають фразеологізми, зокрема: а віз і нині там (маючи на увазі, що проблема з обліком переселенців досі не вирішена); заплющувати очі (щодо ігнорування чиновниками проблеми обліку переселенців); нечистий на руку (характеристика чиновника, який бере хабарі за реєстрацію переселенців для подальшого використання у схемі). Тож для зацікавлення читача й уникнення перевантаження тексту науковими чи професійними термінами автор вдається до комунікативної загальнодоступності, адже без емоційної, виразної мови, здатної вплинути на свідомість і думки читача, часто неможливо досягнути кінцевої мети матеріалу.

У контексті специфіки публікації розслідування на сторінках друкованих ЗМІ важливу роль відіграє і використання різних жанрових форм в одному тексті. З погляду жанру, розслідування не може бути сталим типом медіа-тексту, ми називаємо

його синтетичним жанром. Про таку особливість викривальних текстів говорить і теоретик Брюно Пфайфер. Він зазначає, що розслідування «грає на всіх регістрах сприйняття: і аналітичному, й емоційному. Воно об'єднує в собі елементи інтерв'ю, портрета, репортажу, хроніки, аналізу, синтезу. Завдання розслідування – зацікавити читача унікальною темою і далі розповісти, чому все склалося саме так» [3]. Відомий дослідник української журналістики Володимир Здоровега, який також описує специфіку журналістського розслідування, наголошує на умовності системи жанрів радянської журналістики, яка була сформована за критерієм способу освоєння життєвого матеріалу у три групи: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. «Журналістське розслідування – не просто жанр, тому що воно може вестися у різних жанрах, від репортажу до художньо-документальної книги», – додає він [2]. Відповідно структура більшості журналістських розслідувань є особливою і часто визначається в процесі написання. Як приклад поєднання різних жанрових форм у розслідуванні, – викривальна публікація «Робітничий готель» у «Polska», польському виданні американського тижневика «Newsweek» [5]. Журналісти Войцех Цесля і Міхал Кшимовські інформують, що керівник політичної партії «Солідарність» Пьотр Дуда декілька разів безкоштовно проживав у готелі-санаторії компанії «Деком», яка належить «Солідарності». Використовуючи форму аналітичної статті і посилаючись на свідчення десяткох очевидців-працівників готелю та документи, автори розслідування повідомляють, що Дуда записував свої візити з членами родини до готелю як службові, але насправді він просто відпочивав. Ключовими аргументами в авторській гіпотезі є саме коментарі працівників готелю. Наприклад: «Фотографії найрозкішнішого люксу прикрашають рекламні буклети «Балтику». Це гордість готелю – номер 1708, який називають номером Дуди. ...1708 – номер Дуди, – підтверджує Х, менеджер «Балтику». – В іншому номері ми не можемо його поселити» [5].

Крім того, у журналістському розслідуванні автори намагаються бути об'єктивними і дотримуються правила стосовно необхідності подачі різних поглядів. Відтак, додатково використовуючи форму інтерв'ю, Цесля і Кшимовські публікують реакцію самого Павла Дуди на виявлені зловживання: «Ми говоримо з Дудою про канікули на сьомому поверсі готелю:

– Хто платить за ваше перебування з родиною в «Балтику»?

– Я не буду з тобою розмовляти. І ви можете навіть написати, що я був останнім часом на Місяці... Чому ви втручаєтесь до приватної фірми» [8].

Перевагою форми інтерв'ю є можливість ознайомити читача з інформацією від імені першоджерела, що дозволяє реципієнтові сприймати інформацію як результат живої розмови. Ще одна особливість інтерв'ю – подвійна адресність: звертаючись до свого безпосереднього адресата, журналіст вибудовує особливий текст розмови для сприйняття майбутнього читача. Після емоційної репліки Дуди читач може самостійно зробити висновки і прийняти чи відхилити аргументацію авторів розслідування. Принагідно зазначимо, що саме за це розслідування автори отримали польську нагороду Grand Press-2015 в номінації «Розслідувальна журналістика», що свідчить про успішну роботу, про вдалий спосіб викладу тексту та використання жанрових форм для привернення уваги суспільства.

Як бачимо з проаналізованих нами розслідувань, специфікою таких матеріалів у пресі є розкриття теми через опис і групування фактів та явищ у комплексному тексті, максимально зацікавлюючи читача в його розв'язці. Від журналіста-розсліду-

вача, який публікує результати своєї роботи у пресі, вимагається вміння аналізувати і систематизувати інформацію, також – майстерне володіння словом. Автори журналістських розслідувань у пресі мають чітко і зрозуміло висловлювати власні думки, аналізувати фактаж і в подальшому – грамотно й доступно описувати проблему в матеріалі, використовуючи при цьому емоційно забарвлену лексику, різні жанрові форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ведернікова. І. Мертві душі і живі гроші // Дзеркало тижня. Україна, – 2016. – N 12. – 1-2 с.
2. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. / В. Й. Здоровега . – Л. : ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Пфайфер Б. Журналістське розслідування: Матеріали семінару. – К.: ІМІ, 2000.
4. Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника. – М.: Виоланта, 1998. – С. 12.
5. Ciesla W, Krzymowski M. Hotel robotniczy // Newsweek. – 2015. – № 37. – С. 7-9.
6. Kurek O. Wizerunek dziennikarstwa śledczego. Raport z badań // Dziennikarskie Perspektywy Specjalizacji. – Kraków – Rzeszów – Zamość, 2010. – 328 s.
7. Spark D. Investigative Reporting: A Study in Technique / D. Spark. – Oxford: Focal Press. – 1999. – 477 p.
8. The crisis of democracy. Report on the governability of democracies to the Trilateral commission. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf

SPECIFICITY OF JOURNALISTIC INVESTIGATION IN THE PRINTED MEDIA

Bozhena Ketsmur

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: bozhenamur@gmail.com*

The article analyses a specific of investigative journalism in the modern mass-media on an example of public in Ukrainian newspaper «Dzerkalo tyznia» and Polish magazine «Newsweek». It also considers the role of the press in developing of investigative journalism as the first big investigate was published exactly in the newspaper. The research analyses stylistic methods which authors usually use in their works to achieve a final purpose, for example – lexical, phraseological and other ways of emotional influence to recipients. It describes the main ways of Searching, collecting, systematization of information and facts in the process of working of the journalistic material . This article explains the main genres of investigative materials in the press in the complex of other journalist genres. Also describes methods which authours us to confirm its own arguments. In particular – the comments of witnesses, documents, photos.

Key words: investigative journalism, printed media, genre form, interviews, stylistic techniques.